

Theresa Jacobsowa / Ines Kellerowa

Wjetša widžomnosć Serbow?**Imaterielne kulturne herbstwo a Serbjka: refleksije, wužadanja a perspektiwy¹****Přístup: Kulturne herbstwo jako socialna praksa**

Kulturne herbstwo ma konjunkturu.² To, štož džensa pod kulturnym herbstwom rozumimy, je jara wšelakore: saha wot swědstwow materielneje kultury hač k digitalnemu herbstwu.³ Njeje to jenož tučasny fenomen. Zapadnoeuropske towaršnosće konserwowaču hižo nanajpóźdžišo wot 19. lěstotka aktiwnje a refleksiwne swoju zašłosć, zwjetša w formje pomnikoškitu.⁴ Zesylnjeny zajim za kulturne herbstwo w politiskej, wědomostnej, towaršnostnej a ekonomiskej perspektiwje da so rozjasnić z fokusom na „wužitnosć kultury“, kiž je so w pózdnej modernje wuwił.⁵ Diskurs wo kulturnym herbstwje, wobzahowacy jeho konstituowanje kaž tež jeho wužiwanje, je potajkim mnohoworštowy, kompleksny a heterogeny. Terminus wužiwa so na politiskej a z tym na jednanje orientowanej a normatiwnej runinje kaž tež jako wědomostny a z tym konstruktivistiski koncept.⁶ Ameriska folkloristka Barbara Kirshenblatt-Gimblett je kulturne herbstwo jako analytisku, wědomostnu kategoriju wopisowała a ze slědowacymi přiznamjenjemi definowała:⁷ Kulturne herbstwo je najprjedy raz kulturna technika přitomnosće, kotraž pak so sylnje na zašłosć počahuje. Kulturne herbstwo produkuje hódnotu a móže so jako hódnoty tworjaca industrija woznamjenić, kotraž swój wuznam ze stawiznow, diferency a přenjotnosće generuje. Z kulturneho herbstwa nastata industrija, přez kotruž so kulturne herbstwo transportuje, steji we wuskim poměrje k turizmej. Z tym stanje so kulturne herbstwo z medijom, kotryž přetwori měštnosće na turistiske cile. Problematiski při tym pak je poměr objektow k instrumentam, z kotrymiž stanu so objekty z kulturnym herbstwom. Naposledk stanje so z tym wuwita skutkowosć kulturneho herbstwa z centralnym znamjenjom.⁸ Tute diferencowanje jasnje pokazuje, kajki „broad and slippery term“⁹ kulturne herbstwo je. Wone je konstrukt,¹⁰ kotryž pohibuje so w napjeću mjez politiskim, towaršnostnym a ekonomiskim wužiwanjom. Zdobom su jemu dimensije tworjenja hódnotow imanentne.¹¹ W poslednich lětach su so w kulturnych wědomosćach na narodnej

¹ Nastawk je wobdžěłana a wudospołnjena wersija přednoška na Institutnym dnju Serbskeho instituta, 13.12.2019 w Budyšinje.

² Přir. na př. TAUSCHEK (2010: 25); hlej TSCHOFEN (2007: 19–32).

³ TAUSCHEK (2016: 71).

⁴ T. t.

⁵ TAUSCHEK (2010: 19 sl.).

⁶ T. t.

⁷ KIRSHENBLATT-GIMBLETT (1995) a dale (2004).

⁸ Hlej tež jako zjeće TAUSCHEK (2010: 19 sl.).

⁹ HARRISON (2013: 5).

¹⁰ Hlej na př. BENDIX (2007).

¹¹ BENDIX (2007: 345 sl.).

a mjezynarodnej runinje wšelakore diskursy a zwužitkowanja wobšěrnje wopisowali, reflektowali a kritisce diskutowali.¹² Při tym je slědženje wo kulturnym herbstwje „nje-wobeńdžomnje konfrontowane z dilemu njekompatibelnych zapříječow: Mjeztym zo su tute zapříjeća w praksy – wočiwidnje dokelž je tak trjeba – esencielnje a normatiwnje konturowane, njesmědža kulturne wědomosće swoje konstruktivistisko-prakseologiske koncepty předmjetej woprować.“¹³ Z kulturnowědomostneje perspektiwy nastanje wosebje ideje škitu imaterielneje kultury dla cyły rjad kompleksnych prašenjow: Što so stanje, hdyž deklaruje so nałožk jako kulturne herbstwo? Kajke wusutki ma tute pomjenowanje za kulturnu praksu a jeje nošerki a nošerjow? Kajke wusutki maja žadane plany za zdžerženje herbstwa po wuspěšnym powabjenju? Kak so dynamiske, we wšědnym přewjedženju a inscenaciji so stajnje měnjace kulturne procesy do lisćinow zapisaja a z tym w dalokej měrje tež fiksěruja?¹⁴ Kotru rólu zabjerje wědomosć, kotraž husto hdy w poradžowanskej funkciji při powabjenjach skutkuje? W tutym zmysle da so kulturne herbstwo jako socialna praksa zrozumić. Naratiwy, wobchad a tež instrumentalizacija maja so wědomostnje wobkedžbować a přepytować. Relewantne su tohodla „přistupy a instrumenty [...], z kotrymiž [hodži] so kulturne herbstwo jako system interakcijow wopisować a analyzować“.¹⁵

Přinošk wěnuje so před pozadkom UNESCO-politiki prócowanju Serbow wo titul kulturneho herbstwa a koncentruje so na konkretnu kulturnopolitisku praksu narodnje mjeńšiny w Němskej. W srjedžišću steja konteksty powabjenja kaž tež wočakowanja a strategije wobdžělenych akterow. Wuchadžejo z toho slěduja (kritiske) refleksije k wužadanjam a perspektiwam.

Kulturne herbstwo a UNESCO

UNESCO wěnuje so mjeztym lětdžesatki dolho wuchowanju a zdžerženju kulturneho herbstwa. Při tym džiwaše so najprjedy na materielnu kulturu. Najstarša a najznačičša UNESCO-iniciatiwa k škitaj wuznamnych kulturnych a přirodnych městnosćow je konwencija wo swětowym herbstwje z lěta 1972.¹⁶ Wona wopřijimuje džensa wjace hač 1000 kulturnych a přirodnych městnosćow, mjez nimi 46 swětowych městnosćow w Němskej. K nim ličitej Mužakowski park a wot 2019 montanowy region Rudne hory/Krušnohoří.¹⁷ Nimo tutej kulturnych a přirodnych městnosćow rozšěri UNESCO spočatk 1990tych lět swoje prócowanja na pisomne herbstwo. 1992 inicičrowaše wona program „Pomjatk swěta“ (Memory of the world). Z tym ma so dokumentariske herbstwo čłowjestwa w archiwach a bibliotekach zawěšćić. Němska je tam z 25 zapiskami zastupjena. Mjez nimi namakaja so biblia Gutenberga, bajki Grimmea bratrow, 9. sinfonia Beethovena abo

¹² Přir. jako zjeće TAUSCHEK (2010: 25–42) a w serbskim konteksće JACOBS/JACOBS/KELLER (2019) a KELLER/JACOBS/JACOBS (2015).

¹³ TSCHOFEN (2020: 23) [přełožk do serbšćiny Jacobsowa/Kellerowa, kaž wšě dalje přełožki do serbšćiny].

¹⁴ TAUSCHEK (2016).

¹⁵ TSCHOFEN (2020: 25 sl.).

¹⁶ Hlej UNESCO WORLD HERITAGE CENTRE (2019).

¹⁷ <https://www.unesco.de/kultur-und-natur/welterbe/welterbe-weltweit/welterbeliste> [13.10.2020].

njebjeska tačel z Nebry.¹⁸ Wot wróćicy lěttysacow wěnowaše so UNESCO sylnišo imaterielnemu kulturnemu herbstwu a zahaji z tym změnu paradigow. Wuraz toho stej w léče 2003 iniciěrowane zrěčenje k zdžerženju imaterielneho kulturneho herbstwa a w léče 2005 wobzamknjene zrěčenje k škitaj a spěchowanj u wšelakorosće kulturnych formow.¹⁹ Tute postajenja zakótwjeja čłowjeske prawo na kulturne samopostajowanje w mjezynarodnym prawje. Jadrowe wuprajenje je připóznaće prawa wšěch statow na samostatnu kulturnu politiku. Ze zrěčenjom wo zdžerženju imaterielneho kulturneho herbstwa²⁰ njedóstanje jenož škit wuznamnych kulturnych a přirodnych městnosćow mjezynarodnje zwjazowacy ramik za cyly swět, ale tež škit „nałožkow, předstajenjow, wurazow, wědy a kmanosćow kaž tež k tomu słušacych instrumentow, objektow, artefaktow a kulturnych rumow“.²¹ Wone wobhladuja so wot zjednoćenstwow, skupinow a jednotliwcow jako wobstatk swójškeho kulturneho herbstwa. Tute imaterielne kulturne herbstwo, kiž so wot generacije ke generaciji dale dawa, so wot nich w rozestajenju ze swojej wokolinu, w swojich interakcijach z přirodu a swojimi stawiznami stajnje znowa twori a dawa tak začuće identity a kontinuity. Tak so kedžbnosć za kulturnu wšelakorosć a čłowjesku kreatiwitu spěchuje.²² W zmysle tutoho zrěčenja wobkedžbuje so jenož tajke imaterielne kulturne herbstwo, kotrež harmoněruje z wobstejacymi mjezynarodnymi čłowjeskimi prawami kaž tež z narokom wzajomnje mjezsobnje kedžbnosće a trajneho wuwiaća.²³ Tuta definicija imaterielneho kulturneho herbstwa pokazuje w přiběracej měrje na to, kak wažne je, na dynamiske procesy a na akterow džiwać. Tajka perspektiwa je so na kóncu 20. lěstotka w socialnych wědomosćach wuwiaća²⁴ a pokazuje so nětko w nowym wobchadženju z kulturnym herbstwom tež w kulturnej praksey. W dokumentach UNESCO wo imaterielnym kulturnym herbstwje namakaja so štyri indikatory, kotrež wotblyščuja tute nowe zrozumjenje kultury: Sprěnja wužiwa so zapřijeće „žiweho herbstwa“ přeco zaso we wšelakorych wariantach. Rěči so prawidłownje wo „žiwych tradicijach“ abo „žiwym kulturnym herbstwje“, husto w zwisku z materielnym herbstwom.²⁵ Z tym zwjazana socialna praksa daledawanja wědy a zamóžnosćow wot čłowjeka k čłowjekej, wot generacije ke generaciji implikuje procesualny charakter kulturow, štož wotblyščuje runje tutu změnu paradigow.²⁶

Zdruha wobsahuja tute dokumenty přeco zaso namołwy k sensibilizowanju za „kulturnu heterogenitu“, to rěka, za kulturnu wšelakorosć a z tym tež za teritorialnu a regionalnu wšelakorosć: „Jeli hrozy přez pomjeńšenje kulturneje wšelakorosće wochudnjenje čłowjeskeho žiwjenja, potom je spěchowanje kulturneje diferency džensa w Europje interkulturelny nadawk, w kotrymž maja nazhonjenja z imaterielnymi praktikami cuzych kulturow přewšo wulki wuznam.“²⁷ Třeći indikator počahuje so na identifikowanje čłowjeskeho čěla jako medij. To zwurazni so w rěčenju, spěwanju, pohibowanju a mysljenju.

¹⁸ Hlej UNESCO (2020b).

¹⁹ DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION (2003); UNESCO (2005).

²⁰ K stawiznam přir. LIGNAU (2009).

²¹ DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION (2003: artikl 2, wotrězk 3).

²² T. t.

²³ T. t.

²⁴ BACHMANN-MEDICK (2006).

²⁵ Na př. UNESCO (2007: 1 sl. a 21 sl.).

²⁶ DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION (2003: artikl 2, wotrězk 1); UNESCO (2013: dykp 108).

²⁷ WULF (2007: 43).

Štwórty indikator pokazuje explicitnje na „rólu mjeńšinow“.²⁸ Mjeńšiny resp. indigene skupiny wuzběhujaja so tam jako nošerjo wědy. W konwencji z lěta 2003 je zapisane, zo přiwoznje generalna konferenca UNESCO tute zrěčenje hladajo na to, zo maja zjednoćenstwa, wosebje indigene zjednoćenstwa, skupiny a jednotlivcy při stworjenju, zdźerženju a nowotworjenju imaterielneho kulturneho herbstwa wažnu rólu a přinošuju z tym k wobohačenju kulturneje wšelakorosće a čłowjeskeje kreatiwity.²⁹ W tutym zawodze sformulowane cilowe skupiny pokazuja potajkim explicitnje na mjeńšiny, kotraž rozumja so jako nošerki kulturneho herbstwa a kotrymž připisuje so wosebity wuznam zwonka nacionalneho, statneho myslenja. „Zrěčenje wo zachowanju imaterielneho kulturneho herbstwa“ plaći wot apryla 2006, po tym zo je so wot 30 statow ratifikowało. Zaměry zrěčenja su:

- a) zachowanje imaterielneho kulturneho herbstwa;
- b) zaručenje kedźbnosće za imaterielne kulturne herbstwo jednotlivych zjednoćenstwow, skupinow a jednotlivcow;
- c) spěchowanje sensibelnosće za wuznam imaterielneho kulturneho herbstwa a wzajomneho česćenja na lokalnej, narodnej a mjezynarodnej runinje;
- d) mjezynarodne zhromadne džěło a podpěra.³⁰

Po artiklu 2 wotrězk 2 jewi so imaterielne kulturne herbstwo we wobłuku ertnych tradicijow a formow zwuraznjenja, inkluziwnje rěče jako nošerki imaterielneho kulturneho herbstwa, w předstajacym wumělstwje, w towaršnostnych nałožkach, ritualach a swjědženjach, we wědže wo přirodže a uniwersumje, w nałožkach kaž tež w tradicionelnych rjemjeslniskich technikach. Na narodnej runinje nastaja kóždy stat jednu abo wjacore inwentarowe lisćiny swojeho imaterielneho kulturneho herbstwa. Jednotliwe kulturne formy a wurazy, kotraž su w narodnej lisćinje naličene, smědža so za jedyn wot třoch mjezynarodnych zapiskow UNESCO nominować. Na „reprezentatiwnej lisćinje imaterielneho kulturneho herbstwa čłowjestwa“ namakaja so wubrane přikłady ze wšěch regionow swěta, kotraž maja na mnohotnosć imaterielnych kulturnych formow skedźbnić.³¹

„Lisćina nuznje sej zachowanje žadaceho imaterielneho kulturneho herbstwa“ wěnuje so akutnje wohroženym kulturnym formam.³² W „registrje dobrych přikładow z praksy“ su projekty a aktiwity zapisane, kotraž wotblyšćuja w modelowej formje zakłady a zaměry zrěčenja.³³ W Němskej wobzamkny zwjazkowy kabinet w decembru 2012 přistup kraja k zrěčenju. Wot 10. julija 2013 je Němska 153. kraj tutoho zrěčenja. Za zestajenje inwentarowych lisćinow je Němska komisija UNESCO hižo spočatk lěta 2013 potencialnych požadarjow narěčała a informaciske zarjadowanja přewjedła.

²⁸ DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION (2003: b. s.).

²⁹ W originalu: „Die Generalkonferenz der [...] UNESCO nimmt [...] in Anerkennung der Tatsache, dass Gemeinschaften, insbesondere indigene Gemeinschaften, Gruppen und gegebenenfalls Einzelpersonen eine wichtige Rolle bei der Schaffung, Erhaltung, Pflege und Neugestaltung des Immateriellen Kulturerbes spielen und auf diese Weise einen Beitrag zur Bereicherung der kulturellen Vielfalt und der menschlichen Kreativität leisten; [...] dieses Übereinkommen am 17. Oktober 2003 an.“ T. t.

³⁰ T. t., artikl 1.

³¹ Hlej UNESCO (2020a).

³² T. t.

³³ T. t.

Paralelnje k tomu wudžěła wona požadanski formular, kotryž měješe so hač do 30. nowembra 2013 we wotpowědnych kultusowych ministerstwach zwjazkowych krajow zapodać. Formular wotblyšćuje hižo mjenowane indikatory: Tak žadaše so pomjelowanje a raz imaterielneho kulturneho herbstwa, powšitkowne wopisowanje, dokumentowanje a lokalizowanje, informacije wo nastaću, wuwicu, aktualnej praksy a skutkownosći. Runje tak mějachu so wobdžěleni akteroj a wobdžělene akterki předstajić kaž tež faktory wohroženja, naprawy za zachowanje a kreatiwnje daledawanje herbstwa. Hladajo na tute kriterije je jasnje spóznamomne, zo skedźbnja so nimo ryzy wopisowanja wosebje na wuwicowe procesy kaž tež na potencial imaterielneho kulturneho herbstwa a na jednotliwe akterki a jednotliwych akterow. Za zestajenje zwjazkoweje lisćiny doporuči kóždy zwjazkowy kraj lětnje maksimalnje dwaj namjetaj. Z tutym postupowanjom přidruža so kóžde lěto dalše formy imaterielneho kulturneho herbstwa, kotrež maja dołhodobnje mnohotnosć kulturnych formow w Němskej pokazować. Namołwy za powabjenje wo připóznaće jako imaterielne kulturne herbstwo namakachu w Němskej dobru rezonancu. Sakske statne ministerstwo za wědomosć a wuměłstwo zdžěli w decembrje 2013 (po přěnim kole zapodaća), zo je w Sakskej hač do nowembra 2013 cyłkownje šěsć specifisce so na kraj Saksku koncentrowacych a pjeć kraje přesahowacych powabjenjow dóšlo.³⁴

Serbske powabjenje – wužadanja a perspektiwy

W januarje 2013 je so Sakske ministerstwo za wědomosć a wuměłstwo na Domowinu wobroćilo a ju namołwilo so požadać.³⁵ W juliju 2013 je so wobzamknyło, lisćinu ze serbskimi nałožkami zestajić a wotpowědne powabjenje zapodać. Serbski institut je nadawk přewzał, požadanski tekst sformulować a lisćinu zhotowić. Lisćina nałožkow je nastala z podpěru župow Domowiny, kotrež su wusko z kulturnej praksu zwjazane. 23. nowembra 2013 wobzamkny zwjazkowe předsydstwo Domowiny powabjenje zapodać.

Powabjenje bě wuspěšne. Lěto pozdžišo, w decembru 2014, přiwzachu so „towaršnostne nałožki a swjedženje Serbow w běhu lěta“ hromadze ze 26 dalšimi kulturnymi formami do zwjazkoweje lisćiny. Tuchwilu namaka so na lisćinje cyłkownje 106 zapisow, 95 kulturnych formow a 11 dobrych přikładow z praksy.³⁶ Wone koncentruja so na temowe wobłuki „nałožki a swjedženje w běhu lěta“, „čłowjek a přiroda“, „hudźba a rěč čěła“ a na kompleks „zhromadne žiwjenje“.³⁷ Po zapisanju serbskeho přinoška do zwjazkoweje lisćiny zwěsći Dawid Statnik w měrcu 2015: „Wjeselimy so jara, zo je so to poradziło. Hižo z tutym krokom smy sylniše připóznaće a wjace zjawneje skedźbnosće za naše žiwe kulturne herbstwo docpěli.“³⁸ Mjeńšinowy sekretariat w Berlinje skedźbni w medijowym wozjewjenju na to, zo běštej mjez 27 zapiskami tež dwaj wot awtochtonych

³⁴ SMWK (2013).

³⁵ Clemens Škoda: Dokumentowana rozmołwa z Theresu Jacobsowej a Ines Kellerowej. Budyšin 17. 1. 2019.

³⁶ DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION (2020).

³⁷ T. t.

³⁸ Domowina Regionalbüro Niederlausitz 2015: Sorbische/Wendische Bräuche auf der deutschen UNESCO-Liste des Immateriellen Kulturerbes. Serbske nałogi na Nimskej lisćinje imaterielneho derbstwa (lětak).

mjeńšinow w Němskej. To je šansa, wjele ludži w tu- a wukraju docpěć. Z tym spěchuje wuznamjenjenje wědomje za respektowanje, připóznaće a hódnoćenje mjeńšinow.³⁹

Ke krótkodobnym wuskutkam zapiska słušachu aktualne dokumentacije nałožkow. Na iniciatiwu Domowiny a z podpěru Załožby za serbski lud je so dokumentarny film wo nałožkach w Delnjeje Łužicy do nadawka dał. Dženik „Lausitzer Rundschau“ je jako jedyn z přernih medijow na kulturnopolitisku dimensiju toho nadawka skedźbnił, zwěšćejo, zo móže dokumentacija z dobom k tomu přinošować, zo docpěje regionalne kulturne herbstwo swětowy status: „Film ma k tomu přinošować, škitny status serbskich nałožkow tež na europskej a swětowej runinje zwyżić.“⁴⁰ 60 mjeńšin trajaca dokumentacija je moderěrowany film z narokom, wo wšěch aktualnych serbskich nałožkach a tradicijach w Delnjeje Łužicy informować. Nimo džensnišeho wužiwanja předstaja runje tak nastaće a wuznam tradicijow. Produkcija swjećeše na mjezynarodnym filmowym festiwalu w Choćebuzu w nazymje 2016 premjeru. Wopytowarki a wopytowarjo běchu předewšěm ludžo, kotřiž běchu při wjerćenju filma wobdźěleni a kotřiž pochadźachu z wopytanych wjeskow. Tydženik „Nowy Casnik“ je wjacore razy wo festiwalu rozprawjał a nastupajo dokumentaciju wšelakoru rezonancu zwěsćił.⁴¹ Wjetšina přihladowarjow je film chwaliła. W mjeńšim kruhu pak je so jasna kritika wuprjaha. Rysuje so anachronistiski a folkloristiski wobraz Serbow, tak so wumjetowaše. To pak njezaleži na nałožkach samych, ale na wašnju a razu aranžementa. Jako pozadk za rozkładowanja a stawizny wokoło nałožkow je so stary blótowski dwór w Bórkowach wupytał, kiž zawostaji muzealny začišć, daleko přeč wot „realneho žiwjenja“. Wuspinkowanej wostaštej aktualna situacija w Serbach kaž tež napjate rěčne a šulske poměry, kotrež su charakterizowane wot dale a bóle woteběraceje ličby maćernorěčnych nošerjow delnjoserbsčiny kaž tež wot njedostatka delnjoserbsce rěčacych kublarjow a wučerjow.⁴² Tuta reakcija pokazuje, kak kompleksny je spagat mjez wobchowanjom kulturneho herbstwa a modernym žiwjenjom. Ambiwalenca da so z emocionalnje wjedźeneje diskusije derje wučitać. Narěčane sfery, kaž rěčna a šulska situacija, su aktualnje centralne jednanske pola wosebje za zdźerženje a spěchowanje serbskeje rěče a kultury. W direktnym zwisku z tutym požadanjom pak wone njestajachu.

Paralelnje džělaše so tež w Hornjeje Łužicy na filmowej prezentaciji. Tu pak rozsudźichu so za druhi format. 19 nałožkow předstaja so w nahrawanjach filmoweje skupiny SORABIA w jednotliwych widejowych klipach, podkładženych z tekstami w serbskej, němskej a jendźelskej rěči. Klipy maja so digitalnje spřístupnić a perspektiwisce na wotpowědnym portalu Załožby kaž tež na zwjazkowej stronje UNESCO wotwołać dać.⁴³ Hłowny wuskutk zapisanja serbskich nałožkow na lisćinje pak widza zamołwići Domowiny w sylnišim wědomju za kulturne herbstwo Serbow a mjenje we wliwje na konkretne hajenje nałožkow w praksy. Ofensiwnje wužiwa so logo a pokazka na zwjazkowu lisćinu hłownje na mjezynarodnych zarjadowanjach a konferencach. W Delnjeje Łužicy nadeńdže so logo husćišo, dokelž so tam wjele zarjadowanjow direktnje wot župow organizuje. Ze směrnicow Domowiny 2019–2021 je wučitać, zo nochce organizacija jenož serbske

³⁹ MINDERHEITENSEKRETARIAT (2015).

⁴⁰ HILSCHER (2016).

⁴¹ NEUMANNJOJC (2016).

⁴² T. t.

⁴³ Michaela Mošowa: Dokumentowana rozmołwa z Theresu Jacobsowej a Ines Kellerowej. Buddyšin 17. 1. 2019.

nałožki lisćiny zachować, ale samo wotpowědne požadanje za zapisk do swětoweje lisćiny UNESCO spřihotować.⁴⁴

Nimo toho přiběra w němskej zjawnosći sensibelnosć za imaterielne kulturne herbstwo Serbow. W nowembru kóždoho lěta wotměje so w Drježdžanach přepodaće Sakskeho krajneho myta za domizniske slědženje. Wubědźowanje wuhotuje Sakske statne ministerstwo za kultus w kooperaciji z Krajnym towarstwom za domiznoškit. Z mytom so čestnohantsce skutkowacy wuznamjenjeja. Temowe wobłuki su při tym jara wšelakore a wopřijimuju regionalne a lokalne stawizny, migraciske a transformaciske procesy, techniske stawizny, přrodu a wobswět kaž tež temy ze serbskeje kultury. 2019 wudoby sej serbski přinošk 3. městno. Jednaše so wo knihu „Džěćetka Slepjańskeje wósady“, kotraž je w zamołwitosći Slepjanskeho towarstwa „Kólesko“ nastala.⁴⁵ Hłownu rólu zabra w knize daledaće znajomoscow a wědy wo zwoblěkanju wšelakich wariantow Slepjanskeho džěćetka. W lawdaciji skedźbni so eksplicitnje na wědu a na tute imaterielne herbstwo a jeho wuznam.⁴⁶

Kotre daloko sahace direktne a indirektne wuskutki je zapisk měł a hišće ma, da so hakle nětko, lěta po připóznaću, poněčim jasnšo spóznać. Někotre přikłady, kotrež zdawaja so reprezentatiwne, njech to zwobraznjeja. W měrcu 2019 podpisa Domowina jako zapisana zastupjerka na zwjazkowej lisćinje ze štyrjomi lužiskimi UNESCO-městnosćemi – z Global geoparkom Mužakowski łuk, biosferowym rezerwatom Hornjołužiska hola a haty, biosferowym rezerwatom Błóta a z parkom wjercha Pücklera w Mužakowje – kooperaciske zrěčenje. Zhromadny zaměr kooperacije je, „w aktualnej politiskej a ekologiskej strukturnej změnje znamjenja stajeje za kompleksne wuwice Łužicy jako zachowanja hódneje kulturneje krajiny, w kotrejž je hódno žiwy być“.⁴⁷ Lisćiny kulturneho herbstwa UNESCO změja za to wosebity wuznam a móža so jako instrument lobbyjoweho džěla za serbsku mjeńšinu kaž tež za cyłu Łužicu wužiwać. Tutón potencial zesylni so ze zhromadnym džělom z druhimi wot UNESCO připóznatymi městnosćemi.⁴⁸ Při tym ma so wuznam *kulturneje* krajiny „Łužica“ wuzběhnyć, dokelž přewahuje tuchwilu fokus na *wuhlowy* region „Łužica“.

W tuchwilnym procesu strukturneje změny zabjerje imaterielne kulturne herbstwo wažnu rólu jako signifikantny faktor za zdźerženje a hajeje serbskeje rěče a kultury. W poslednich lětach je so wužiwanje tutoho zapřijeća samozrozumliwe stało. Wuznam zapisanja na lisćinje kulturneho herbstwa hladajo na mjeńšinowu politiku da so mjez druhim w kónčnej rozprawje wot zwjazkowego knježerstwa zasadźeneje wuhloweje komisije wotčítać.⁴⁹ Tuta měješe planowanu redukciju wudobywanja wuhla wosebje hospodarsce zawěsćić. Přiłoha rozprawy wobsahuje we formje projektowych lisćinow móžne předewzaća potrjechenych „wuhlowych krajow“. W Braniborskej namjetowaše ministerstwo za wědomosć, slědženje a kulturu „zwužitkowanje imaterielneho kulturneho herbstwa

⁴⁴ DOMOWINA (2019).

⁴⁵ KÓLESKO E. V. (2018).

⁴⁶ SPIEKER, Ira 2019: Die Schleifer Tracht: Die Christkinder des Kirchspiels Schleife (E. Rathner/H. Hantscho), mskr. lawdacija za mytowanje, Sakske krajne myto za domizniske slědženje. Drježdžany.

⁴⁷ Kooperationsvereinbarung zwischen den Lausitzer UNESCO-Stätten und dem immateriellen Erbe der Region. Döbern 15. 3. 2019 [njewozjewjene].

⁴⁸ RICHTER-ZIPACK (2018).

⁴⁹ BMWI (2019).

w němsko-słowjanskim konteksće“ jako předewzaće, kotrež by so poměrnje krótkodobnje přesadzić móhlo. W rozprawje kónc lěta 2018 je so tuta tema wot ministerstwa konkretizowala z kwalifikowanymi projektowymi idejemi we wobłuku lužiskeje strategije krajneho knježerstwa w mjeńšinowym wobłuku nastupajo Serbow. Tam pokaza so při formulowanju wotpowědneho ramikoweho předewzaća eksPLICITNJE na zapisanje na lisćinje imaterielneho kulturneho herbstwa jako wuchadžišćo za kulturno-turistiske spěchowanje a přewodźace wědomostne slědženje.⁵⁰ Wot nazymy 2019 financuje so wobšěrny, ze zwjazkowymi srědkami wuwity wjacelětny projekt z hesłom „Walorizacija imaterielneho kulturnego derbstwa w Dolnej Łužycy w nimsko-słowjańskem konteksće“.⁵¹ Skići so tam móžnosć, wobstatk delnjołužiskeho serbskeho kulturneho herbstwa jako informatiwny zakład za wuwice wužiwanjskich strategijow zwěsćić a sprístupnić. Serbski institut je tam z wjacorymi džělnymi projekty zastupjeny, mjez druhim ze systematiskej dokumentaciju dopomnjenskeje kultury, nałožkow a swjedženjow a z natwarom delnjoserbskeje digitalneje biblioteki. Zapis do zwjazkoweje lisćiny je w tutym padže sobu puć runało za dalše strategiske wuwice a přewodźace wědomostne slědženje w zwisku z prašenjami wokoło strukturneje změny a mjeńšinoweje politiky, na kotrež maja so we wuskej kooperaciji mjez ciwilnej towaršnosću a wědomosću zhromadnje wotmołwy namakać.

Iniciatiwy z ciwilneje towaršnosće z počahom na imaterielne kulturne herbstwo pokazuja so tež na dalšich towaršnostnych runinach. Příklad za to je 2019 w Sakskej založeny fonds „Čiń sobu!“.⁵² Je to reakcija kraja Sakskeje na planowane zakončenje wudobywanja wuhla a z tym zwjazanu strukturnu změnu. Jako zaměr fonda so formuluje, „zo maja ludžo na městnje sami přichod regionow sobu tworjeć. Přez proces wobdźělenja ma 2020 identitu tworjaca wodźaca ideja za regionalne strukturne wuwice za přichodne lětdžesatki nastać“.⁵³ EksPLICITNJE ma so „nałožowanje serbskeje rěče, identita serbskeho luda a serbskorěčna zhromadnosć“ zesylnić.⁵⁴ Rezonanca w serbskej zjawnosći na wupisanje bě wulka. W zarjadowanej kategoriji „Łužica – žiwa dwurěčnosć“ bu 2019 140 idejow a 2020 114 namjetow zapodate.⁵⁴ Za kategoriju powołana jury, kotrejež serbskich čłonow bě Domowina namjetowala, posudžowaše a wuběraše zapodate namjety. Wo dobyćerskich serbskich iniciatiwach rozprawjachu prawidlownje „Serbske Nowiny“. Wučitajomne je, zo nawjazuje tójšto projektow na ideje imaterielneho kulturneho herbstwa, tež hdyž njejsu so fonds a akteroj wuraznje na konkretne nałožki lisćiny resp. na imaterielne kulturne herbstwo powšitkownje počahowali. Mjez mytowanymi su wšelake projekty, kotrež wěnuja so hudźbnej a rěčneje praksy. Na przykład spěchuja so digitalizaty serbskich notowych žórłow 19. a 20. lěstotka z Mužakowskeje hole⁵⁵ kaž tež starych serbskich ludowych spěwow⁵⁶. Spěchuje pak so runje tak iniciatiwa z Wojerec, kotraž je wusměrjena na wužiwanje serbskeje rěče w zjawnosći.⁵⁷ Hižo tute příklady pokazuja, zo steja akteroj a konkretne praktiki w fokusu. Z tym počahuja so indirektnje na imaterielne kulturne herbstwo, štož swědči wo sylnišej prezency temy tež we wědomju ciwilneje towaršnosće.

⁵⁰ Přir. JACOBS/HÄFNER/LASCHEWSKI (2018: 41).

⁵¹ Hlej Projektowa strona „Walorizacija“: DOMOWINA NIEDERLAUSITZ PROJEKT gGMBH 2020.

⁵² Hlej SÄCHSISCHE MITMACH-FONDS (2019a).

⁵³ T. t.

⁵⁴ SÄCHSISCHE MITMACH-FONDS (2019b) a (2020).

⁵⁵ KNAPPOWA (2019).

⁵⁶ Hlej Stare serbske spěwy online, w: Serbske Nowiny 29 (16.10.2019) 200, s. 1.

⁵⁷ RATAJCZAKOWA (2019).

Rezimej

Wróćimy so k prašenju wjetšeje widžomnosće. Zasadnje da so zwěsćić: Přiwzaće „towaršnostnych naložkow a swjedženjow lužiskich Serbow w běhu lěta“ do zwjazkoweje lisćiny imaterielneho kulturneho herbstwa Němskeje je w serbskim mjeńšinowym konteksće k powyščenju widžomnosće Serbow na politiskej runinje dowjedło.

W zwisku ze zasadnje pozitiwnej změnu w myslenu, kotraž měri so na kulturne praktiki a jich akterki a akterow, pak su tež w Serbach wuwica spóznamomne, kotraž měri so na negatiwne wusnutkować. To wosebje potom přitřechi, hdyž steja hospodarske resp. wikowanske zajimy w sředzišću. Ekonomiske zwuzitkowanje kulturnych resursow přez wuwice produktow a komercielne rozšěrjenje přeformuje w tym abo tamnym padže dotalnu a tradicionelnu kulturnu praksu. Přez to přeměnja so „kulturne hódnoty“ do „wičnych tworow“.⁵⁸ Serbski institut njeje w zmysle kritiskeho slědženja wo kulturnym herbstwje jenož poradžowansku funkciju zabrał, ale cyłkowy proces wědomje tež kritisce, refleksiwnje z widom wot wonka přewodzał. Wažne aspekty kaž splećenje nowych syćow a přesadženje strukturow participacije a wobdželenja na kulturnej prakse su so takle přesadzić hodźeli. Dokelž je „slědženje wo kulturnym herbstwje přeco tež politiske“⁵⁹, su so strachi, šansy a rizika mjez akterami přeco zaso diskutowali. Narok wote wšeho spočatka tohodla bě, zwičnjenju kultury znapřećiwić.

Diskurs wo (cyłym) kulturnym herbstwje pola Serbow resp. w Serbach je tuchwilu jara dynamiski proces z mnohimi fasetami. Kritiske fachowe přewodženje a reflektowanje je přeco zaso žadane a trěbne. Nimo běžacych iniciatiwow na institucionelnej runinje⁶⁰ su pak tež runje za akterow a akterki zetkanišća za fachowe a kompetentne poradžowanje přejomne. Z dotalnych nazhonjenjow a wobkedžbowanjow je wuwidzeć, zo by serbskim prócowanjam swójska poradžowanska služba za wuspěšne požadanje wo připóznaće jako imaterielne kulturne herbstwo tyła. Tuchwilna praksa zajimcam dosć derje dale njepomha. Nadawki tajkeho poradžowanja su daloko sahace a zaručeja ze strony UNESCO wočakowanu kwalitu: wobsahowe přidžěło, wosebje předžělanje stawiznow, natwar a pisanje požadanskich skicow, pomoc při wupjelnjenju wotpowědnych formularow, prawidlowne dalekubłanja, organizowanje zetkanjow mjez zajimcami a skupinami za wuměnu nazhonjenjow, pomoc při wospjetnym požadanju po přnim wotpokazanju atd. Zarjadowanje tajkeje poslužby leži w rukomaj kóždeho zwjazkoweho kraja, runje tak kaž zarjadowanje swójskeje krajneje lisćiny.⁶¹ Jednotliwe zwjazkowe kraje Němskeje su zdžěla swójske formy natwarili. Eksistuja tajke městna na přikład hižo w Saksko-Anhaltskej pola Krajneho domizniskeho zjednoćenstwa w Halle nad Solawu⁶², w Bayersekej pola Akademije wědomosćow w Mnichowje a w Sewjerorjnsko-Westfalskej.

Při wšěm tež kritiskim zhladowanju na iniciatiwy UNESCO, wusměrjene na imaterielne kulturne herbstwo, skića so runje w mjeńšinowym konteksće jasne lěpšiny a šansy. W tutym zwisku ma „kulturna wěstota“ wosebity wuznam. Wuwiwało je so zapřijeće

⁵⁸ UNESCO (2009: 6) a ALBERT (2011: 30 sl).

⁵⁹ TAUSCHEK (2013: 181).

⁶⁰ W septembrje 2020 je so na přikład „fachowa komisija za serbske narodne herbstwo“ pod nawodom wuběrka Domowiny za kulturu a wuměłstwo zetkała, hdžež su zastupjerjo serbskich institucijow zhromadnje wo perspektiwach a strategijach zachowanja serbskeho kulturneho herbstwa „wšěch wobłukow“ přemyslowali. Hlej: „RomArchive“ móhl přikład być, w: Serbske Nowiny 30 (9. 9. 2020) 175, s. 1.

⁶¹ SMWK (2019).

⁶² PÖGE-ALDER/SCHNEIDER-REINHARDT (2017).

w politice a socialnych wědomosćach. Rozumimy pod tym „towaršnostne a institucionelne ramikowe wuměnenja [...], kotrež dowoleja mjeńšinam, so politisce wobdźělic a so kulturnje wot druhich resp. wot wjetšiny rozeznawać, tak zo su džěl towaršnosće a zdobom napřećiwny džěl“.⁶³ Nimo statnje stability, institucionelneje a teritorialneje runiny su tež kolektiwnu identitu tworjace poskitki a participatiwne elementy wuznamne za zaručenje kulturneje wěstoty. Sebjezrozumjenje a widžomnosć kulturneho herbstwa móža přez aktiwnu zwužitkowanje serbskeje kultury k wuwicu strategijow reziliency a ke kulturnej wěstoće přinošować. Při tym su štyri aspekty rozsudžace: Nimo syćoweho a lobbyjoweho džěla na kulturnopolitiskej runinje ma participacija na towaršnostnym wužiwanju imaterielneho kulturneho herbstwa centralny wuznam. Aktiwnu wobdźělenje mjeńšinow na zaměrach imaterielneho kulturneho herbstwa trjeba wotpowědne demokratiske struktury na bazy. Kaž praksa pokazuje, je to wulke wužadanje, sensibelnje wobchadžeć ze wšelakorosću a při wšěm kulturnopolitiske zaměry konsekwentnje přesadzić. Politiska wola na mjezynarodnej runinje za sensibilizowanje za žiwu kulturu, za wědomje wo kulturnej diwersite a z tym za sylnišu wobdźělenje etniskich mjeńšinow je data a so hižo wuskutkuje. Natwar a podpěra „lahodneho“ turizma kaž tež kulturneho a kreatiwneho hospodarstwa so potom poskičeja, hdyž hodža so za kolektiwnu, regionalnu, identitu tworjace procesy zwužitkować.⁶⁴ Předewšěm přez stajne zhromadne džělo, kritisku refleksiju a natwar syće mjez akterkami a akterami cilwilneje towaršnosće, kulturnymi politikarkami a politikarjami kaž tež wědomostnicami a wědomostnikami móža so nowe jednanske rumy wotewrić za wjetšu widžomnosć Serbow a serbskosće, za sensibelnu wužiwanje serbskeho kulturneho herbstwa a z tym tež za atraktiwnu Łužicu přichoda, w kotrejž je hódno žiwy być.

Bibliografija

- ALBERT, Marie-Theres 2011: Machbarkeitsstudie. Umsetzung der UNESCO-Konvention zur Bewahrung des immateriellen Kulturerbes (2003) in Deutschland. Januar 2011. Link: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjMxOWt4M7eAhXSPowKHRBKJ0QFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fwww-docs.b-tu.de%2Ffg-interkulturalitaet%2Fpublic%2FPublikationen%2FArbeitspapiere%2FMachbarkeitsstudie%2520FINAL.pdf&usq=AOvVaw0mRknrchjHmtkLfulQP_Y8 [09.11.2018].
- BACHMANN-MEDICK, Doris 2006: Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Reinbek bei Hamburg.
- BENDIX, Regina 2007: Kulturelles Erbe zwischen Wirtschaft und Politik: Ein Ausblick, w: HEMME, Dorothee; TAUSCHEK, Markus; BENDIX, Regina (wud.): Prädikat HERLTAGE. Wertschöpfungen aus kulturellen Ressourcen. Berlin, s. 337–356.
- BMWi [Bundesministerium für Wirtschaft und Energie] 2019: Kommission „Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung“. Abschlussbericht. 26. 1. 2019. Link: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/A/abschlussbericht-kommission-wachstum-strukturwandel-und-beschaeftigung.pdf?__blob=publicationFile&v=4 [17.12.2020].

⁶³ CARBONNEAU/GRUSCHKE/JACOBS/KELLER (2017: 8).

⁶⁴ Přir. Clemens Škoda: Dokumentowana rozmołwa z Theresu Jacobsowej a Ines Kellerowej. Budyšin 17. 1. 2019.

- CARBONNEAU, Jean-Rémi; GRUSCHKE, Andreas; JACOBS, Fabian; KELLER, Ines 2017: Dimensionen kultureller Sicherheit: Einführung, in: CARBONNEAU, Jean-Rémi; GRUSCHKE, Andreas; JACOBS, Fabian; KELLER, Ines; WÖLKE, Sonja (wud.): Dimensionen kultureller Sicherheit bei ethnischen und sprachlichen Minderheiten. Bautzen 2017 (= Lětopis 2017/2), s. 6–17.
- DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION 2003: Übereinkommen zur Erhaltung des immateriellen Kulturerbes, 2003. [Jendźelski original:] <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf>; [oficialny němski přeložk:] <https://www.unesco.de/kultur-und-natur/immaterielles-kulturerbe/immaterielles-kulturerbe-weltweit/unesco-uebereinkommen> [23.10.2019].
- DEUTSCHE UNESCO-KOMMISSION 2020: Bundesweites Verzeichnis des Immateriellen Kulturerbes. Link: <https://www.unesco.de/kultur-und-natur/immaterielles-kulturerbe/immaterielles-kulturerbe-deutschland/verzeichnis-ike> [30.09.2020].
- DOMOWINA 2019: Džěłowe směrnicy Domowiny – Zwjazka Łužiskich Serbow z. t. za dobu 2019-2021, wobzamknjene na 19. hłownej zhromadźiznje Domowiny dnja 30.3.2019 w Chrósćicach. Link: https://www.domowina.de/fileadmin/user_upload/HZ_Dzelowe_smernicy_2019_2021.pdf [18.09.2019].
- DOMOWINA NIEDERLAUSITZ PROJEKT gGmbH 2020: Projektowa strona „Walorizacija imaterielneho kulturnego derbstwa Dolnje Łužyce w nimsko-słowjańskem konteksće/Inwertsetzung des immateriellen Kulturerbes im deutsch-slawischen Kontext“. Link: <http://www.inwertsetzung-lausitz.de> [30.09.2020].
- HARRISON, Rodney 2013: Heritage. Critical Approaches. New York.
- HILSCHER, Andrea 2016: Fastnachtsstrauß und Erntekranz, w: Lausitzer Rundschau online 18.10.2016. Link: https://www.lr-online.de/lausitz/cottbus/fastnachtsstrauss-und-erntekranz_aid-4514568 [14.01.2019].
- JACOBS, Fabian; HÄFNER, Daniel; LASCHEWSKI, Lutz 2018: Strukturentwicklung in der Lausitz/Łužyca. Empfehlungen für einen Aktionsplan im Bereich Sorben/Wenden. Abschlussbericht des Projektes „Ausarbeitung qualifizierter Projektideen im Rahmen der Lausitzstrategie der Landesregierung im sorbischen/wendischen Minderheitenbereich“, gefördert mit Mitteln des Ministeriums für Wissenschaft, Forschung und Kultur des Landes Brandenburg, 31.12.2018. Link: https://www.serbski-institut.de/de/dnlarchiv/Endbericht-Strukturentwicklung-uyca_V4_final.318.pdf [29.10.2019].
- JACOBS, Fabian; JACOBS, Theresa; KELLER, Ines 2019: „Gelebtes Erbe“ - Perspektiven für das immaterielle Kulturerbe der Sorben, w: Landesverein sächsischer Heimatschutz e.V. (wud.), Europas kulturelles Erbe in Sachsen im Wandel der Jahreszeiten, Dresden, s. 68–74.
- KELLER, Ines; JACOBS, Theresa; JACOBS, Fabian 2015: Immaterielles Kulturerbe und die Sorben – Die Chance auf einen neuen Umgang mit kulturellem Erbe, w: Tschernokoshewa, Elka; Keller, Ines; Jacobs, Fabian (wud.): Einheit in Verschiedenheit. Kulturelle Diversität und gesellschaftliche Teilhabe von Minderheiten auf dem Prüfstand. Münster/New York, s. 87–101.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara 1995: Theorizing Heritage, w: Ethnomusicology 39/3, s. 367–380.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara 2004: Intangible Heritage as Metacultural Production, w: Museum International 56/1–2, s. 52–65.
- KNAPPOWA, Constanze 2019: Noty w digitalnym zynku, w: Serbske Nowiny 29 (28.8.2019) 166, s. 1.

- KÓLESKO E.V. (wud.) 2018: Die Christkinder des Kirchspiels Schleife = Džěćetka Slěpjańskeje wosady. Schleife 2018 (= Gładźarnica; 1).
- LIGNAU, Lotte von [2004] 2009: Die UNESCO und ihre Bemühungen zum Schutz des immateriellen Kulturerbes. München.
- MINDERHEITENSEKRETARIAT der vier autochthonen nationalen Minderheiten und Volksgruppen 2015: Auszeichnung der ersten 27 Träger des immateriellen Kulturerbes in Deutschland. Pressemeldung des Minderheitensekretariats, 16. 3. 2015. Link: https://www.minderheitensekretariat.de/nf/aktuel?tx_vvnewssystem_pi2%5Baction%5D=show&tx_vvnewssystem_pi2%5Barticle%5D=127&tx_vvnewssystem_pi2%5Bcontroller%5D=Article&cHash=6d546bdb1d909267f85f365f9be3a763 [30.09.2020].
- NEUMANNJC, Ines 2016: Njebje dežało dosegaś. Dokumentacija „Fastnachtsstrauß und Erntekranz“ pśedstajijo w krađu rědnych wobrazach naše nałogi, wugótujo pak folkloristiski zašiść wót Dolnoserbow, w: Nowy Casnik 67 (30.11.2016) 48, S. 4.
- PÖGE-ALDER, Kathrin; SCHNEIDER-REINHARDT, Annette (wud.) 2017: Immaterielles Kulturerbe in Sachsen-Anhalt: Tagungen am 28. Februar 2015, am 5. Februar 2016 und am 24. Juni 2017. Halle (Saale) (= Beiträge zur Regional- und Landeskultur Sachsen-Anhalts; 65).
- RATAJCZAKOWA, Cordula 2019: Rěčna swětlownja we Wojerecach. w: Serbske Nowiny 29 (14. 8. 2019) 156, s. 1.
- RICHTER-ZIPACK, Torsten 2018: Kooperation von Weltkulturerbestätten. Lausitzer UNESCO-Stätten vernetzen sich, w: Lausitzer Rundschau online 6.7.2018. Link: https://www.lr-online.de/lausitz/weisswasser/lausitzer-unesco-staetten-vernetzen-sich_aid-23832227 [09.11.2018].
- SÄCHSISCHE MITMACH-FONDS 2019a: Startseite: Link: <https://www.mitmachfonds-sachsen.de> [15.10.2019].
- SÄCHSISCHE MITMACH-FONDS 2019b: Große Resonanz auf „Sächsische Mitmach-Fonds“. Link: <https://www.mitmachfonds-sachsen.de/2019/04/17/1520-ideen-eingereicht-grosse-resonanz-auf-saechsische-mitmach-fonds> [28.10.2019].
- SÄCHSISCHE MITMACH-FONDS 2020: Zweite Bewerbungsrunde in Sachsen erfährt noch größeren Zuspruch. Link: <https://www.mitmachfonds-sachsen.de/2000-bewerbungen-fuer-saechsische-mitmach-fonds> [20.03.2020].
- SMWK [Sächsisches Staatsministerium für Wissenschaft und Kunst] 2013: Bewerbungen sind Beleg für unsere vielfältigen kulturellen Ausdrucksformen. Mitteilungen des Sächsischen Staatsministeriums für Wissenschaft und Kunst, 2. 12. 2013. Link: <https://www.medien-service.sachsen.de/medien/news/188649> [13.10.2020].
- SMWK [Sächsisches Staatsministerium für Wissenschaft, Kultur und Tourismus] 2019: Immaterielles Kulturerbe – Landesliste. Link: <https://www.kultur-land.sachsen.de/landesliste-des-immateriellen-kulturerbes-3999.html> [13.10.2020].
- TAUSCHEK, Markus 2010: Wertschöpfung aus Tradition. Der Karneval von Binche und die Konstituierung kulturellen Erbes. Berlin (= Studien zur Kulturanthropologie/Europäischen Ethnologie; 3).
- TAUSCHEK, Markus 2013: Kulturerbe. Eine Einführung. Berlin.
- TAUSCHEK, Markus 2016: Wenn aus Traditionen kulturelles Erbe wird. Ein kulturanthropologisch-volkskundlicher Beitrag zur Inwertsetzung von Kultur, w: Jahrbuch der Steirischen Volkskultur, s. 71–77.

- TSCHOFFEN, Bernhard 2007: Antreten, ablehnen, verwalten? Was der Heritage-Boom den Kulturwissenschaften aufrägt, w: HEMME, Dorothee; TAUSCHEK, Markus; BENDIX, Regina (wud.), Prädikat „HERITAGE“. Wertschöpfungen aus kulturellen Ressourcen. Berlin (= Studien zur Kulturanthropologie/Europäischen Ethnologie; 1), s. 19–32.
- TSCHOFFEN, Bernhard 2020: Kulturerbe in den Dialog bringen, in: Benzer, Sabine (wud.): Kulturelles Erbe. Was uns wichtig ist! Wien-Bozen, s. 112–132.
- UNESCO 2005: Übereinkommen zum Schutz und zur Förderung der Vielfalt kultureller Ausdrucksformen. Link: <https://www.unesco.de/document/1609/unesco-uebereinkommen-ueber-den-schutz-und-die-foerderung-der-vielfalt-kultureller> [30.09.2020].
- UNESCO 2007: Themenheft: Immaterielles Kulturerbe, in: UNESCO heute 2007/1. Link: <https://www.unesco.de/sites/default/files/2018-06/unesco-heute-1-07.pdf> [30.09.2020].
- UNESCO [2008] 2013: Richtlinien zur Durchführung des Übereinkommens zur Erhaltung des immateriellen Kulturerbes. Angenommen von der Generalversammlung der Vertragsstaaten des Übereinkommens auf ihrer zweiten ordentlichen Tagung. Link: http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Kultur/IKE/1204312_RL_IKE-Konvention.pdf [09.11.2018].
- UNESCO 2009: Intangible Cultural Heritage: Questions & Answers. Link: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/kit> [09.11.2018].
- UNESCO 2020a: Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of Good Safeguarding Practices. Link: <https://ich.unesco.org/en/00011?type=00002> [30.09.2020].
- UNESCO 2020b: Memory of the World Register. Link: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/register> [30.09.2020].
- UNESCO WORLD HERITAGE CENTRE 2019: Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention (Oktober 2019). Link: <http://whc.unesco.org/en/basictexts> [30.09.2020].
- WULF, Christoph 2007: Immaterielles kulturelles Erbe als Aufgabe von Erziehung und Bildung, w: UNESCO heute 2007/1, s. 41 sl.